

Ю. Ф. Прадід,
д-р філол. наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ТА ГРАМАТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ¹ НЕБО

У статті досліджуються особливості семантики та граматичної організації фразеологічних одиниць (ФО) із компонентом **небо**. Зазначається, що фразеологічні макро- і мікросистеми в українському мовознавстві почали інтенсивно вивчатися лише в кін. ХХ – на поч. ХХІ ст. Мета пропонованої розвідки – дослідити місце мікросистеми ФО із компонентом **небо** у фразеологічному складі української мови, описати особливості семантики, граматичної організації компонентного складу ФО, що репрезентують цю мікросистему.

Джерельною базою фактичного матеріалу слугували тлумачні та фразеологічні словники української мови, інтернетсайти, а також власна фразеологічна картотека автора статті (аналізу підлягають 28 ФО), теоретико-методологічним підґрунтям розвідки – праці українських мовознавців, у яких досліджувалися окремі фразеологічні мікро- і макросистеми.

Проведений аналіз ФО із компонентом **небо** дав підстави резюмувати: 1. Мікросистема ФО із компонентом **небо** є порівняно малочисельною, але натомість досить розмаїтою за своїми семантичними особливостями і граматичною організацією; 2. Для таких ФО, як і фразеологічної системи української мови взагалі, характерні явища полісемії, синонімії, антонімії та варіантності; 3. Компонент **небо** в таких ФО вживається в усіх відмінкових формах однини, за винятком називного і кличного відмінків. Найбільше ФО цієї мікросистеми утворено з компонентом **небо** в родовому відмінку однини без прийменника (рідко): **небо прихилити** і з прийменником, зазвичай прийменником **з**: **скинути з неба на землю, падати з неба, як гір з ясного неба** та ін. (усього 12 ФО), найменше – у давальному відмінку однини та родовому множини: **аж небові жарко, підносити до небес** (усього по 1 ФО); 4. У мікросистемі ФО із компонентом **небо** представлені майже всі синтаксичні структури, характерні для фразеологічного складу української мови взагалі: а) ФО, співвідносні з підрядним словосполученням: **лізти до неба, діставати зорі з неба** та ін.; б) ФО, співвідносні з порівняльним зворотом: **як небо від землі, як зірок на небі** та ін.; в) ФО, співвідносні з простим двоскладним реченням: **душа відлітає в небо, хай каміння з неба падає** та ін. г) підрядною частиною складнопідрядного речення: **де земля**

¹ Слова у складі ФО втрачають повністю або частково своє лексичне значення, а отже, складові частини ФО доцільніше іменувати компонентами.

сходиться з небом та ін.; 5. ФО з компонентом **небо** можуть виступати в реченні присудком (простим дієслівним, складеним іменним, складеним дієслівним), обставиною; 6. Потребують окремого дослідження семантичні особливості та граматична організація компонентного складу ФО й інших фразеологічних мікросистем, у т. ч. в порівняльному та зіставному аспектах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, компонент **небо**, семантика фразеологічної одиниці, компонентний склад, структурно-граматичні типи, синтаксичні функції.

Yu. F. Pradid,
ScD, Professor

PECULIARITIES OF SEMANTICS AND GRAMMATICAL ORGANIZATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE NEBO COMPONENT

The article examines the peculiarities of semantics and grammatical organization of phraseological units (further – PUs) with the **nebo** component. It is noted that both phraseological macro- and microsystems in Ukrainian linguistics began to be intensively studied only in the late XX-early XXI centuries.

The purpose of the proposed intelligence is to investigate the place of the PU microsystem with the **nebo** component in the Ukrainian phraseology, to describe the semantics features, its grammatical organization representing this microsystem.

The reference base was thesaurus and phraseological dictionaries of the Ukrainian language, internet sites, as well as the author's own phraseological catalogue where 28 PUs are subject to analysis, the theoretical and methodological basis of research is the works of Ukrainian linguists, in which individual phraseological micro- and macro-systems are studied.

The analysis of the PUs with **nebo** component gave grounds to summarize: 1. the microsystem of the PUs with the **nebo** component is relatively small, but rather diverse in its semantic features and grammatical organization; 2. for such PUs, as well as for the whole Ukrainian language in general, the phenomena of polysemy, synonymy and antonymy are characteristic phenomena; 3. the **nebo** component in such PUs is used in all case forms, with the exception of the vocative case. Most of the PUs of this microsystem is formed with the **nebo** component in the accusative singular case without a preposition (rarely): **nebo prykhylyty** with prepositions **z**: **skynuty z neba na zemliu, padaty z neba, yak hrim z yasnoho neba**, etc. (only 12 PUs); the least examples – in the dative singular and genitive plural: **as hot as the heavens, to raise to the heavens (only 1 PU)**; 4. almost all syntactic structures in the microsystem of the PUs with the component **nebo** are presented here as well as for the whole Ukrainian phraseology in general: a) PUs related to the subordinate phrase: **lizty do neba, distavaty zori z neba**, etc.; b) PUs related to the word combinations: **yak nebo vid zemli vyrosty, yak zirok na nebi**, etc.; c) PUs as comparatives: **khai kaminnia z neba padaie**, etc., and two-

fold: **dusha vidlitaie v nebo**, as well as the subjunctive part of a compound sentence: **de zemlia skhodytsia z nebom**, etc.; 5. PUs with the component sky can appear in a sentence as a predicate (simple verb, compound noun, compound verb), circumstance; 6. semantic features and grammatical peculiarities of such PUs should be a subject to run a separate investigation in comparative aspect.

Key words: phraseological unit, **nebo** component, semantics of phraseological units, component composition, structural-grammatical types, syntactic functions.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. На сьогоднішньому етапі розвитку теорії та практики фразеологічної науки привертають увагу проблеми комплексного вивчення не лише фразеологічного складу української мови загалом, але й окремих фразеологічних макро- і мікросистем. Саме такій проблемі і присвячується пропонована стаття.

Треба зазначити, що в розвідці аналізу підлягають не всі стійкі вирази мови, а лише ФО, тобто такі стійкі звороти мови з компонентом *небо*, які «наділені цілісним, іноді частково цілісним значенням, вступають у смислові та граматичні зв'язки з іншими мовними одиницями, мають постійний, за традицією відтворюваний у мовленні, компонентний склад» [6, с. 105].

Теоретико-методологічним підґрунтям статті послужили праці українських мовознавців, у яких досліджено окремі фразеологічні мікро- і макросистеми.

Аналіз досліджень проблеми. Фразеологічні макро- і мікросистеми почали інтенсивно вивчатися в українському мовознавстві лише в кін. ХХ–на поч. ХХІ ст. На особливу увагу заслуговують монографія Ю. Ф. Прадіда «Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень)», у якій досліджується фразеологічна макросистема «Психічні процеси людини» на матеріалі української та російської мов [6], низка кандидатських дисертацій з цієї ж проблематики (див., наприклад, дисертації Н. Ф. Грозьян, І. Б. Запужляк, О. О. Картамишева, А. О. Огар, П. О. Редіна та ін.).

Вивченню семантичної і граматичної структури ФО з компонентами *зірка* та *зоря* присвячено ґрунтовні статті Ю. Ф. Прадіда [5], В. А. Гаманюк і Т. М. Мішеніної [2], О. А. Мороз [3], ономастичними компонентами – М. І. Пелипася [4], компонентами *небо* і *земля* – Н. Д. Бабич [1] та ін.

Мета і завдання. Мета пропонованої розвідки – дослідити місце мікросистеми ФО із компонентом *небо* у фразеологічному складі української мови, описати особливості семантики та граматичну організацію їх компонентного складу ФО цієї мікросистеми.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) виокремити мікросистему ФО з компонентом *небо* із фразеологічного складу української мови; 2) описати особливості семантики таких ФО; 3) дослідити граматичну структуру ФО цієї мікросистеми.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єкт дослідження – мікросистема ФО із компонентом *небо*, предмет дослідження – особливості семантики та граматичної організації компонентного складу ФО, що репрезентують цю мікросистему.

Опис джерельної бази, фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Джерельною базою фактичного матеріалу послужили тлумачні та фразеологічні словники української мови, інтернетсайти, а також власна фразеологічна картотека автора статті (аналізу підлягають 28 ФО).

Як основний у статті використано описовий метод і його основні прийоми: інвентаризація та систематизація мовного матеріалу в синхронії.

Наукова новизна пропонованої розвідки полягає в тому, що особливості семантики та граматичної організації ФО із компонентом *небо* комплексно не досліджувалися в українському мовознавстві, хіба що описувалися принагідно, у зв'язку з вивченням інших проблем.

Теоретична і практична цінність отриманих результатів. Теоретична цінність отриманих результатів сприяє поглибленню знань про семантичні особливості та граматичну організацію компонентного складу ФО української мови загалом. Практичне значення розвідки полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані в теорії фразеографії, практиці укладання фразеологічних словників різного типу.

Виклад основного матеріалу. Перед тим як перейти безпосередньо до описання особливостей семантики та граматичної організації ФО із компонентом *небо*, треба з'ясувати, у яких відношеннях перебувають між собою слова *небо* і *небеса*. Для цього варто звернутися до академічних лексикографічних праць. Так, «Словник української мови» у 20 т. подає слово *небеса* як множинну форму слова *небо* і не подає окремого тлумачення цього слова, а відсилає до тлумачення слова *небо* в першому значенні 'видимий над поверхнею землі повітряний простір у формі купола' [11]. Укладачі онлайнного «Словника синонімів» [8] і «Словника синонімів української мови» [9] подають слово *небеса* як синонім до слова *небо*. Очевидно, що рацію мають укладачі «Словника української мови» у 20 т., бо справді слова *небо* і *небеса* не є близькими за значенням, а є лише формами однини і множини.

ФО з компонентом *небо* в більшості випадків є моносемічними і лише деяким із них властива полісемія: **[як (мов, ніби, наче і т. ін.) з неба впасти.** 1) 'не усвідомлювати того, що зрозуміле для всіх'. – *Ти що [Миколо] з неба впав? Усе ж так просто...* (З газети); 2) 'несподівано з'явитися'. – *Пане презус! Звідки ви? Неначе з неба впали <...>. От не сподіваяся! – здивувався суддя, важко підводячись з місця* (М. Старицький); 3) 'дістатися комусь легко'. – *Ідь – і не думай, і не гайся, і не змагайся. На тебе **впало неначе з неба** таке щастя, впав такий талан, про який тобі не снилось і не привиджувалось* (І. Нечуй-Левицький).

ФО із компонентом *небо*, окрім полісемії, характерні явища синонімії, антонімії та варіантності. Коротко про диференціацію понять таких явищ та значень термінів, що їх позначають.

Фразеологічні синоніми репрезентують назву одного і того ж самого поняття, спільні за своїм основним значенням, але різняться між собою значенневими відтінками або емоційно-експресивним забарвленням. Серед ФО досліджуваної мікросистеми таких не виявлено, хоч лексико-синонімічні ряди наявні: **у дворищі** та

просто голого неба 'не в приміщенні': *Мітинг відбувався у заводському дворі-щі, просто голого неба* (Ю. Смолич); **далекі** та **як небо від землі** зі сл. *далекій* і т. ін. 'дуже': *Цілі цих партій далекі, як небо від землі* (З газети) та ін.

Фразеологічні антоніми – дві ФО з протилежним значенням: **спуститися (скинути) з неба (небес) на землю** 'звільнитися від ілюзій': *Відповів [гуцул] таке, що зразу скинуло мене з <...> небес на землю* (Г. Хоткевич) та **витати між небом і землею** 'жити ілюзіями'. *Іноді навіть люди літнього віку не сприймають реально того, що відбувається, а витують між небом і землею* (З газети).

Фразеологічні варіанти позначають назву одного і того ж самого поняття, спільні за своїм основним значенням, але різняться між собою одним або кількома (іноді усіма) компонентами або ж певними елементами граматичної структури: **діставати зірки (місяць) з неба** 'робити щось незвичайне'. *Марійка не та людина, що дістає зірки з неба, а постійно працює над собою* (З газети) та **дістати місяць з неба**: *Дістати місяць з неба – цей вислів був синонімом абсолютно нездійсненого бажання* (З журналу) або ж: **як небо від землі** 'дуже велика різниця'. – *Але кілька ж то разів ми вияснювали, що сей демократизм в нашій розумінні від демагогізму далекий як небо від землі!* (І. Франко) та **небо і земля**: *Усім зрозуміло, що Олег і вона – це небо і земля* (З газети) та ін.

Компонент **небо** у ФО іноді вживається в усіх відмінкових формах однини, за винятком називного і кличного відмінків:

Р.: **неба прихилити**, зі сл. *радий, здатний* і т. ін. 'зробити для когось усе, навіть неможливе'. *Гірко було Маланці. От, зростила дитину, берегла, доглядала, рада була неба їй прихилити та зорями вкрити, а тепер оддай між люди на поневір'яння* (М. Коцюбинський);

Д.: **аж небові жарко**, зі сл. на позначення інтенсивності дії 'дуже'. *Пили – аж небові жарко!* (Панас Мирний);

З.: **небо прихилити**, зі сл. *радий, здатний* і т. ін. 'зробити для когось усе, навіть неможливе'. [Іван:] *Ти єдина моя дитина, моя радість <...>. Я б тобі небо прихилив!* (І. Карпенко-Карий);

О.: **під голим небом** 'не в приміщенні'. *Посеред табору в одній хвили виставлено шатри для старшин, – решта війська мала ночувати під голим небом* (І. Франко);

М.: **як зірок на небі** 'дуже багато'. – *В мене буде дівчат як зірок на небі; в мене буде хлопців, як макового цвіту на городі* (І. Нечуй-Левицький);

Нами зафіксована лише одна ФО цієї мікросистеми, у якій компонент **небо** вживається в множині: **підносити до небес** 'надмірно хвалити'. *Самі звеличували, підносили до небес, самі ж і в тень відіпхнули при першій нагоді* (О. Гончар);

У мікросистемі ФО із компонентом **небо** за синтаксичними ознаками можна визначити три групи:

1) ФО, що за структурою відповідають підрядному словосполученню: **іти на небо** 'помирати'. [Семпроній:] *Про віру я перечитись не буду, але ж гадаю, що не всі готові на небо йти...* (Леся Українка) та ін.

Серед таких ФО найбільше дієслівних: **падати з неба** 'легко діставатися'. У нас поки що так: хто робить, той і має. **З неба не падає нікому** (В. Дрозд); **попасти пальцем у небо** 'сказати щось недоречне'. [Усі:] Ха-ха-ха! **Попає** [Гнат] **пальцем в небо!** Тю! (М. Старицький) та ін.;

2) ФО, що за структурою відповідають порівняльному звороту: **як (мов, ніби, наче і т. ін.) з неба впасти** 'не усвідомлювати того, що зрозуміле для всіх'. [Любов:] Звідки се ви, Сергію Петровичу, **наче з неба впали!** (Леся Українка) та ін.;

3) ФО, що за структурою відповідають:

а) простому двоскладному реченню: **душа відлітає в небо** 'хтось помирає'. [Балабан] тихо промовив: – Здається мені, пани-браття, помираю славною смертю <...>. **Відлетіла в небо** Балабанова **душа** (О. Довженко) та ін.;

б) підрядній частині складнопідрядного речення: **де земля сходиться з небом** 'дуже далеко'. За річкою, що обставилася стіною темно-зеленого очерету, потяглося нив'я довгими поясами, розіслалися лани широкими килимами, ховаючи свої краї аж там, **де земля сходиться з небом** (Панас Мирний).

ФО з компонентом **небо** можуть виступати в реченні:

1) присудком:

а) простим дієслівним: **зірок з неба не хапати** 'не відзначатися особливими здібностями, розумом і т. ін.'. Вона беззастережно заступалася за **Копистку: зірок з неба** Хома Микитович **не хапає**, але в колгоспі немає чогось такого, щоб бити на сполох, скликати збори (Я. Гримайло) та ін.;

б) складеним іменним: **небо в клітинку** 'перебувати в ув'язненні'. Дуже нині кусається дармовиця, довго **буде небо** тобі **в клітинку** (В. Дрозд) та ін.;

в) складеним дієслівним: **спуститися з неба на землю** 'звільнитися від ілюзій'. Підтоплення вулиць обласного центру під час сильних злив **змусило** керівництво міста та комунальників **спуститися з неба на землю** (З інтернету) та ін.;

2) обставиною: **наче грім з ясного неба ударив над головою** 'несподівано'. – Пробачте, – **наче грім з ясного неба ударив над** Павловою **головою**: нечутно по килимі підійшла Людмила. – Я вас заставила ждати (А. Головка) та ін.

І наостанок слід сказати, що чи то автори, чи то видавці припустилися пунктуаційних помилок, виділяючи нерідко комами ФО, що за структурою відповідають порівняльному звороту: **мов грім серед ясного неба** 'несподівано'. **Мов грім серед ясного неба** шмагонули наш слух його слова (Ю. Збанацький); **як з неба впасти** 'легко дістатися'. – У вас світла хата? – Світла, світла, – втрутилася Вінцусиха, – їм нова хата **як з неба впаала** (І. Муратов);

Стилістичною помилкою слід уважати вживання слова **несподівано** та ФО **як сніг на голову** 'несподівано' в такому контексті: **Донійка здивовано глянула на подругу**. – **Що ти! Нащо таке кажеш?** – **Чую, сестро, що впаде на мене лихо як сніг на голову, несподівано** (М. Лазорський).

Висновки та перспективи досліджень. Проведений аналіз ФО із компонентом **небо** дав підстави резюмувати:

1. Мікросистема ФО з компонентом *небо* є порівняно малочисельною (налічує всього 28 ФО), але натомість досить розмаїтою за своїми семантичними особливостями і граматичною організацією компонентного складу (див. «Словничок фразеологічних одиниць із компонентом *небо*» в кінці статті);
2. Для ФО цієї мікросистеми, як і фразеологічної системи взагалі, характерні явища полісемії, синонімії, антонімії та варіантності;
3. Найбільше ФО цієї мікросистеми утворено з компонентом *небо* в родовому відмінку однини з прийменником, зазвичай із прийменником з: *скинути з неба на землю, падати з неба, як грім з ясного неба* та ін. і без прийменника (рідко): *небо прихилити* (усього 12 ФО), найменше – в давальному відмінку однини та родовому множини: *аж небові жарко, підносити до небес* (усього по 1 ФО);
4. У мікросистемі ФО із компонентом *небо* представлені майже всі синтаксичні структури, характерні для фразеологічного складу української мови взагалі: а) ФО, співвідносні з підрядним словосполученням: *лізти до неба, діставати зорі з неба* та ін.; б) ФО, співвідносні з порівняльним зворотом: *як небо від землі, як зірок на небі* та ін.; в) ФО, співвідносні з простим двоскладним реченням: *душа відлітає в небо, хай каміння з неба падає* та ін., а також із підрядною частиною складнопідрядного речення: *де земля сходиться з небом*;
5. ФО з компонентом *небо* можуть виступати в реченні присудком (простим дієслівним, складеним іменним, складеним дієслівним), обставиною;
6. Потребують окремого дослідження семантичні особливості та граматична організація й інших фразеологічних мікросистем, у т. ч. в порівняльному та зіставному аспектах.

СЛОВНИЧОК ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ НЕБО

НЕБА:

- **діставати зорі (зірки, місяць) з неба** 'робити щось незвичайне'. *Іноді хлопцям пропонують дістати зірку з неба, зовсім не враховуючи обставин, що склалися* (3 газети); **Дістати місяць з неба** – цей вислів був синонімом абсолютно нездійсненого бажання (3 журналу);
- **зводити (знімати і т. ін.) очі до неба** 'спрямовувати погляд уверх'. *Вона знов зняла очі до неба, проказуючи молитву* (М. Коцюбинський);
- **зірок (зір) з неба не знімати (хапати і т. ін.)** 'не відзначитися особливими здібностями, розумом і т. ін.' – *Ну що ж, Шура... Та вона ж нічого дівчина. Зірок з неба не знімає, це правда <...>, але й не ледача* (С. Добровольський); *Галя була дівчиною з характером, роботящою, старанною, до педантизму акуратною, але в школі зірок з неба не здіймала* (В. Козаченко); *Вона беззастережно заступалася за Копистку: зірок з неба Хома Микитович не хапає, але в колгоспі немає чогось такого, щоб бити на сполох, скликати збори* (Я. Гримайло);

- **лізти до неба** 'молитися'. **До неба ліземо** в задумі (М. Хвильовий); В нудзі при-
тмом не **лізь до неба!** Людей питай, свій розум май! (П. Гулак-Артемовський);
- **неба (небо) прихилити**, зі сл. радий, здатний і т. ін. 'зробити для когось усе,
навіть неможливе'. Гірко було Маланці. От, зростила дитину, берегла, до-
глядала, рада була **неба їй прихилити** та зорями вкрити, а тепер оддай
між люди на поневіряння (М. Коцюбинський); [Іван:] Ти єдина моя дитина, моя
радість <...>. Я б тобі **небо прихилив!** (І. Карпенко-Карий);
- **просто [голого] неба [на землі]** 'не в приміщенні'. Один з таких музеїв **про-
сто неба** знаходиться в Денвері, штат Колорадо (З журналу); Мітинг від-
бувався у заводському дворіщі, **просто голого неба** (Ю. Смолич); – Сідай,
чоловіче, коло багаття та грійся, коли хочеш. Ми й самі думаємо ночувати
отутечки **просто неба на землі** (І. Нечуй-Левицький);
- **спуститися (скинути) з неба (небес) на землю** 'допомогти комусь звільни-
тися від ілюзій'. Підтоплення вулиць обласного центру під час сильних злив
змусило керівництво міста та комунальників **спуститися з неба на землю**
(З інтернету); Відповів [гуцул] таке, що зразу **скинуло** мене з <...> **небес на
землю** (Г. Хоткевич);
- **хай [хоч, нехай] грім з неба** 'за будь-яких обставин'. – Сподіваюсь, до ранку
червоний прапор буде піднято на валу! – Підніmemo, <...> **хай хоч грім з неба,**
а вал блуде наш! (О. Гончар);
- **хай (хоч, нехай) каміння з неба [падає]** 'за будь-яких обставин'. На неді-
лю, **хоч каміння з неба**, а хлопці його мусять бути в Гуляй-Полі (О. Гончар);
Макар Онисимович [Посмітний] спокійно сказав: – **Хай каміння з неба падає,**
а в колгоспі врожай буде! (Остап Вишня);
- **як (мов, ніби, наче і т. ін.) грім (громом, дощ, сніг) [на голову] з (серед)
ясного (рідко чистого) неба**. 1) 'несподіваний і т. ін.'. Ватрич пішов пра-
цювати в цех, де <...> довелося справу мати з людьми. Дуже швидко ви-
явилося, що з ними порозумітися бригадир не вмів. Це відкриття було **мов
грім з ясного неба** (З газети); Розкриття тієї змови було для Толстого
<...> **громом серед ясного неба** (В. Канівець); 2) 'несподівано'. Спомин
про обіцяну телицю того вечора вдарив **як грім з ясного неба** (Є. Гуца-
ло); – Ми, тату, <...> летимо. – Було це **як грім серед ясного неба**. Проте
батько й виду не показав (О. Гончар); Червоні огопили шаблі і врубалися
в гайдамацькі лави – **як дощ на голову з ясного неба** (Ю. Смолич); **Мов
грім серед ясного неба** шмагонули наш слух його слова (Ю. Збанацький);
Замфіра **наچه грім з ясного неба** вразила ця звістка (М. Коцюбинський);
Фарбувальники не люблять критики! Ці слова <...> прозвучали **мов грім
серед чистого неба** (М. Томчаний); А якщо для Докії почуте прозвучить
громом із ясного неба (Ю. Збанацький); **наچه грім з ясного неба впає**. Що
ти говориш, любко моя мила? Се **наچه грім з ясного неба впає!** Чи я тебе
не щиро покохав? (Леся Українка); **як грім з неба**. – Жили ми з одинокою

матір'ю, і ось на саму кутю **як грім з неба** – прийшли й забрали [поліцаї] (Ю. Збанацький); **наче грім з ясного неба ударив над головою**. – Пробачте, – **наче грім з ясного неба ударив над** Павловою головою: нечутно по килимі підійшла Людмила. – Я вас заставила ждати (А. Головка);

- **[як (мов, ніби, наче і т. ін.) з неба власти (звалитися)**. 1) 'не усвідомлювати того, що зрозуміле для всіх'. 1) – Ти що [Микола] **з неба впає?** Усе ж так просто... (З газети); 2) 'несподівано з'явитися'. **Кортить** Зеневі глянути, який то улов у того хлопчини. І, мабуть, глянув би, та **ніби з неба впали** два жандарми (Є. Куртяк); – **Пане презус! Звідки ви? Неначе з неба впали** <...>. От не сподівався! – здивувався суддя, важко підводячись з місця (М. Старицький); 3) 'легко дістатися'. – У вас світла хата? – Світла, світла, – **втрутилася** Вінцусиха, – їм нова хата **як з неба впала** (І. Муратов); – **Ідь – і не думай, і не гайся, і не змагайся. На тебе впало неначе з неба** таке щастя, впає такий талан, про який тобі не снилось і не привиджувалось (І. Нечуй-Левицький); У нас поки що так: хто робить, той і має. **З неба не падає нікому** (В. Дрозд);
- **[як (мов, ніби, наче і т. ін.) манна з неба (небес, небесна) [падає]**. 1) зі сл. чекати і т. ін. 'з нетерпінням'. Михайло **як манни з неба** очікував рішення приймальної комісії (З газети); Він сік нас по литках пугою, коли заставав у колгоспному горосі, а часи переживалися голодні, і ми чекали того гороху **як манни небесної** (В. Дрозд); 2) 'таке, що легко дістається'. – То ви <...> розбагатіти надумали?.. Чекаєте **манни з неба?** – **поспитав оторопілий** Тиміш Пірнач. – **Ждете, коли звалиться просто на голову** (Є. Гуцало); **Манни з небес** не буде, багатство товарів треба створювати самим (З газети); – Не дивуйтеся, що вони вам так дякують. Ваше щире подаяння для них **як манна небесна** (В. Канівець); – Ви повинні нам допомагати: **тепер манна з неба не падає** (Є. Куртяк).

НЕБЕС:

- **підносити (піднімати і т. ін.) до небес** 'надмірно хвалити'. Самі звеличували, **підносили до небес**, самі ж і в тінь відіпхнули при першій нагоді (О. Гончар).

НЕБІ:

- **на сьомому небі**, зі сл. бути, відчувати і т. ін. 'дуже щасливий'. Батько новонародженого <...> був просто **на сьомому небі**, що в життя приходять ще один Мамайчук (О. Гончар); Коли **Маркевич заграв з скрипачем** Стером концерт Ліпінського, Тарас відчув себе **на сьомому небі** (О. Іваненко);
- **як зірок на небі** 'дуже багато'. – В мене буде дівчат **як зірок на небі**; в мене буде хлопців, як макового цвіту на городі (І. Нечуй-Левицький);
- **як місяць у небі**, зі сл. один 'самітній'. – Ми – це я, один, **як місяць у небі** (М. Стельмах).

НЕБО:

- **душа відлітає в небо** 'хтось помирає'. [Балабан] тихо промовив: – Здається мені, пани-браття, помираю славною смертю <...>. **Відлетіла в небо** Балабанова **душа** (О. Довженко);
- **живим на небо лізти** 'дуже страждати від болю'. – Ніколи в мене не боліли зуби, а тут на тобі <...>. **Зробіть щось, – прошу** [лікаря], – а то **живим на небо полізу** (Ф. Маківчук);
- **іти на небо** 'помирати'. [Семпроній:] **Про віру я перечитись не буду, але ж гадаю, що не всі готові на небо йти...** (Леся Українка);
- **небо коптити** 'жити безцільно'. – Для чого ти сам **небо коптиш?** – О це питання складне, над ним я саме роздумую в ці дні (О. Гончар);
- **небо в клітинку** 'перебувати в ув'язненні'. **Дуже нині кусається дармовиця, довго буде небо тобі в клітинку** (В. Дрозд);
- **попасти пальцем у небо** 'сказати щось недоречне'. [Усі:] Ха-ха-ха! **Попав** [Гнат] **пальцем в небо!** Тю! (М. Старицький);
- **як (мов, ніби, наче і т. ін.) небо від землі** 'дуже велика різниця'. 1) **Та куди ж нам до вас рівнятися? Як небо від землі** (Г. Квітка-Основ'яненко); 2) зі сл. далекий і т. ін. 'дуже'. – **Але кілька ж то разів ми вияснявали, що сей демократизм в нашій розумній від демагогізму далекий як небо від землі!** (І. Франко).

НЕБОМ:

- **висіти між небом і землею** 'перебувати в невизначеному становищі'. **Минув ще один місяць, а я все ще вишу між небом і землею. І туди мене тягне, і тут порвати не сила** (І. Вільде);
- **витати між небом і землею** 'жити ілюзіями'. **Іноді навіть люди літнього віку не сприймають реально того, що відбувається, а витають між небом і землею** (З газети).
- **де земля сходиться з небом** 'дуже далеко'. **А там далі <...> потяглося нив'я довгими поясами, <...> ховаючи свої краї аж там, де земля сходиться з небом <...>** (Панас Мирний);
- **під голим небом** 'не в приміщенні'. **Посеред табору в одній хвилі виставлено шатри для старшин, – решта війська мала ночувати під голим небом** (І. Франко).

НЕБУ:

- **[так що (то, аж, і)] небу (небові) [буде (стане)] жарко**, зі сл. на позначення інтенсивності дії 'дуже'. – **Бігли, мабуть, так що небу жарко стало!** (О. Довженко); **Пили – аж небові жарко!** (Панас Мирний); **Захар <...> зрадів: оце школярка! Якщо і подруги такі, то буде й небу жарко** (П. Дорошко); **Знов пост [охорона] біжить, клене аж небу жарко** (І. Франко).

Література

1. Бабич Н. Мовні стереотипи з компонентами небо/земля в ментальному світосприйнятті українців. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7389/1/6.pdf>.
2. Гаманюк В., Мішеніна Т. Фразеологізми з ономастичним компонентом як репрезентанти національної культури (німецько-українські паралелі). *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2019. Т. 20. С. 29–54.
3. Коломісць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів / Під ред. В. А. Винника. Київ: Радянська школа, 1988. 200 с.
4. Мороз О. А. Ономастична фразеологія в українській та польській мовах в національно-культурному слов'янському просторі. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2016. Вип. 66. Т. 278. С. 77–81.
5. Пелипась М. І. Типологія фразеологічних одиниць з компонентом-антропонімом. URL: <https://ks.iul-nasu.org.ua/vypusky-zhurnalu/2021-2/zbirnyk-kultura-slova-94-2021/english-typology-of-phraseological-units-with-anthroponym-component.html>.
6. Прадід Ю. Ф. Семантична й граматична структура фразеологічних одиниць із компонентами *зірка* та *зоря* в українській мові. *Мовознавство*. 2022. № 5. С. 57–64.
7. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). Київ-Сімферополь, 1997. 252 с.
8. Словник синонімів: URL: <https://1674.slovaronline.com>
9. Словник синонімів української мови URL: <https://1675.slovaronline.com/search?s=небо>.
10. Словник української мови: В 11 т. URL: <http://sum.in.ua/s/zemlja>.
11. Словник української мови: У 20 т. URL: <https://1677.slovaronline.com/>.
12. Словник фразеологізмів української мови. URL: <http://kropivnitsky.maup.com.ua/assets/files/slov557.pdf>.
13. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. URL: https://schoolplusnet.com/up_portfolio/2016-3-2-21-42-22_file_20.pdf.
14. Фразеологічний словник української мови. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Фразеологічний_словн.html?id=LMnqAAAAAMAAJ&redir_esc=y

References

1. Babych N. *Linguistic stereotypes with sky/earth components in the mental worldview of Ukrainians [Movni stereotypy z komponentamy nebo/zemlia v mentalnom svitospriyniatii ukrainsiv]*. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7389/1/6.pdf>.
2. Hamaniuk V., Mishenina T. (2019). *Phraseologisms with an onomastic component as representatives of national culture (German-Ukrainian parallels) [Frazеологізми з ономастичним компонентом як репрезентанти національної культури (німецько-українські паралелі)]*. *Filohichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Т. 20. С. 29-54.

3. Kolomijets M. P., Rehushevskiy Ye. S. (1988). *Dictionary of phraseological synonyms* / Ed. V. A. Vinnyka [Slovník frazeologických synonymiv / Pod red. V. A. Vynnyka]. Kyiv: Radianska shkola. 200 s.
4. Moroz O. A. (2016). *Onomastic phraseology in the Ukrainian and Polish languages in the national-cultural Slavic space* [Onomastyczna frazeologhiia v ukrainskii ta polskii movakh v natsionalno-kulturnomu slovianskomu prostori]. Naukovi pratsi. Filolohiia. Movoznavstvo. Vyp. 66. T. 278. S. 77-81.
5. Pelypas M. I. *Typology of phraseological units with an anthroponymic component* [Typolohiia frazeoloichnykh odynyts z komponentom-antroponimom]. URL: <https://ks.iul-nasu.org.ua/vypusky-zhurnalu/2021-2/zbirnyk-kultura-slova-94-2021/english-typology-of-phraseological-units-with-anthroponym-component.html>.
6. Pradid Yu. F. (2022). *Semantic and grammatical structure of phraseological units with the components star and star in the Ukrainian language* [Semantychna y hramatychna struktura frazeoloichnykh odynyts iz komponentamy zirka ta zoria v ukrainskii movi]. Movoznavstvo. № 5. S. 57-64.
7. Pradid Yu. F. (1997). *Phraseological ideography (research issues)* [Frazeologichna ideohrafiia (problematyka doslidzhen)]. Kyiv-Simferopol. 252 s.
8. *Dictionary of synonyms* [Slovník synonymiv]: URL: <https://1674.slovaronline.com>
9. *Dictionary of synonyms of the Ukrainian language* [Slovník synonymiv ukrainskoi movy]. URL: <https://1675.slovaronline.com/search?s=небо>.
10. *Dictionary of the Ukrainian language*: In 11 vol. [Slovník ukrainskoi movy: V 11 t.]. URL: <http://sum.in.ua/s/zemlja>.
11. *Dictionary of the Ukrainian language*: In 20 vol. [Slovník ukrainskoi movy: U 20 t.]. URL: <https://1677.slovaronline.com/>.
12. *Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language* [Slovník frazeologizmiv ukrainskoi movy]. URL: <http://kropivnitsky.maup.com.ua/assets/files/slov557.pdf>.
13. Uzhchenko V. D., Uzhchenko D. V. *Phraseological dictionary of the Ukrainian language* [Frazeologichnyi slovník ukrainskoi movy]. URL: https://schoolplusnet.com/up_portfolio/2016-3-2-21-42-22_file_20.pdf.
14. *Phraseological dictionary of the Ukrainian language* [Frazeologichnyi slovník ukrainskoi movy]. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Фразеологічний_словн.html?id=LMnqAAAAAAAJ&redir_esc=y.